

Hivatás és irodalmi emlékezet

Rónay Lászlóval beszélget Finta Gábor és Szénási Zoltán

Rónay György idén lenne százéves. Költőként, íróként, műfordítóként, kritikusként és szerkesztőként saját nemzedékének, de a 20. századi magyar irodalomnak is kivételes műveltségű képviselője volt. Mit jelent az Ön számára Rónay György öröksége?

Ez a kérdés zavarba hoz. Tulajdonképpen mindent jelent, ami lettem, azt az ő ösztönzésének köszönhetem, és annak, hogy olyan apa volt, aki foglalkozott velem. Rengeteget dolgozott ugyan, de arra mindig vigyázott, mit és hogyan olvasok. Azután arra is nagyon ügyelt, hogyan írok. A legelső írásom a Vigiliában, ha jól emlékszem, Fekete István *Keléréről* szólt. Én megírtam, ő este elvitte, s reggelre ott volt az asztalomon. Nem sok maradt az én fogalmazványomból, teljesen átfogalmazta. A következőt ismét, aztán lassan-lassan hagyott a magam útjára menni. Azt láttam az ő példájából, s ezt nagyon megjegyeztem, hogy soha ne arra törekedjünk, hogy a világban sikereink legyenek, hanem inkább arra, hogy önmagunkkal tisztában legyünk, s jól tudjunk aludni. Akinek jó a lelkiismerete, az rendszerint jól alszik, akinek meg nem, az nyugtalan.

Még azt el kell mondanom apámról, hogy bámulatosan jól értett a fiúkhoz. Például az én nevelésemben az nagyon nagy szerepet játszott, hogy hajlandó volt velem eljönni meccsre. Elvitt az Üllői útra, a Fradi pályára, bennem azóta is él a Fradiszervenvedély, amit a fiának is továbbhagyományoztam. Ő egy kicsit indulatosabb drukker, mint én voltam. Azt kell tehát mondanom, hogy az apaképet én máig viszem magammal. Ha jární tudnék, kimennék a temetőbe, megállnék a kereszt előtt, s azt mondanám: „Mondd, most ezt jól csináltam vagy rosszul?” S ő felel, néha érzem, hogy valamit elfuseráltam, illetőleg azt, hogy ezt sikerült jól megcsinálnom.

Azt mondta, nemzedékének kiemelkedő alakja volt. Ha én elmondanám, hogy ez a kiemelkedő tag, milyen méltatlan utóéletben részesült, az csüggesztően hangzana. Két helyen is megindult műveinek összegyűjtött kiadása. A Magvető tönkrement, a Szent István Társulat pedig valami rejtelmes okból leállította az életműsorozatot. Most ott olyan könyvek jelennek meg, hogy *Agysebészet rózsafüzérrel*. Engem rendkívül felderített, de beszéltem olyannal, aki azt mondta, hogy inkább agysebészet lenne, mint rózsafüzér. Folytatom: sok helyen azt lehet olvasni, hogy posztumusz Kossuth-díjat kapott. Nem kapott. Egy kéréssel fordultam például a II. kerületi Polgármesteri Hivatalhoz, tegyenek emléktáblát a házra. Azt mondták, nincsen rá keret. Gondolom, egy emléktábla borzalmasan sokba kerülhet, ezért nem volt rá mód, hogy megcsinálják. Felterjesztették posztumusz Budapest díszpolgárának az idén, százéves korára ezt a címet nem kapta meg, mert azoknak, akik döntenek, futball-labda pattog a fejében.

A középiskolai tanulmányait a budapesti Piarista Gimnáziumban végezte, ahol egy ideig Rónay György is tanított. Mit adott az ön neveléséhez, világszemléletének alakulásához a piarista iskola?

Bár ez nem tartozik a kérdéshez, de érdekes, Rónay György hogyan került oda. Amikor a szerzetesrendeket visszaállították, s a piarista gimnázium újraindulhatott, volt egy fél osztály, amelyik korábban franciát tanult, de nem volt franciatanár, mert az a szerzetes, aki tanította őket, nem tért vissza. Akkor Sík Sándor megkérdezte apámat, nem tanítana-e franciát. Nekem Jelenits Istvánék azt mondták, hogy egészen sajátosan indult a vele való találkozás: megérkezett, felült az első pad tetejére, s elkezdett Racine-ról franciául beszélni. Nem tudom, manapság mit szólnának ehhez, de szerintem sokkal értelmesebb, mint hogy valaki megtanulja a nyelvtant, s utána nem tud egy mukkot sem beszélni. Amikor apám befejezte a piaristáknál a franciatanítást, akkor lettem elsős. Azt kell mondanom, nem tudom, hogy isteni vagy ördögi sugallatra-e, de soha olyan szigorú tanári kar nem jött össze, mint a miénk volt, s ennek súlyos következményei lettek. Mindig kicsit szorongva vonultunk az iskolába, viszont azt kell mondanom, óriási hatást tettek rám a tanárain. Akit legelőször kell említenem, az Pogány János, a pokoli matematikatanár. Még ma is van olyan, hogy álmomban egy hatalmas gödörbe zuhanok lefelé, a szélén ott áll Pogány tanár úr, s üvölt, én pedig rémülten nézek felfelé. Képzelnének el egy olyan tanárt, aki reggel háromnegyed nyolckor már ott cirkált az osztály előtt, nehogy valaki le tudja másolni a matekpéldákat a másiktól. Mégis azt kell mondanom, ha belőlem jó tanár lett, akkor azt részben neki köszönhetem, mert volt benne a szigorúsága mellett valami mély és megértő emberség. Én is igyekeztem emberségesen tanítani, a szigorúság sajnos hiányzik belőlem, de erről nem tehetek. Ezen kívül meg kell említenem az osztályfőnökömet, Gál Istvánt, aki hihetetlenül komolyan vette a hazafiságot. Ezt a szót manapság elkoptatták, ő nem. Ő megtanította nekünk, hogy mi az igazi hazafiság. Latint tanított, ami pokoli megpróbáltatásokat jelentett, mert amíg történelemből megértő és jóságos tanár volt, latinon kijött belőle az oroszlán, s az rémisztő volt, de túléljük. Neki köszönhetem, hogy latin szakos lettem az egyetemen. A tanáraink közül meg kell még említenem Hegyi Ferencet, ő oroszot tanított. Szerintem körülbelül két leckével lehetett előbbre, mint mi. Leverték a veséjét, s amikor bementünk a szobájába, iszonyú orvosságszagot éreztünk. Őt azért szerettem, mert volt benne valami ironia, amit én nagyon élveztem. Az osztályban lévő strébereket halálra gyötörte, s ez elégedettséggel töltötte el az én szívemet. Amikor befejeztem a gimnáziumot, még visszamentem hozzá, s azt kérdezte, hogy tanítják-e rendszeren Vörösmartyt s a romantikusokat? Azt válaszoltam, átabotában. Valóban, akkor Vörösmarty nem volt olyan nagy téma, Kölcsey sem. Könyveket vett le, s beszélgettünk. Én ezeknek a beszélgetéseknek nagyon sokat köszönhetek. De bármelyik tanáromról van is szó, csak hálával tudok rájuk gondolni. Tanított például Kovács Mihály, aki akkoriban az egyik legkiválóbb fizikatanár volt. Azért nem tudok róla többet mondani, mert én az alagsorban voltam, ő pedig a hatodikon, s a fizika számomra egészen sötét birodalom volt, de átsegített az érettségim, s ezért

örökké hálás leszek neki. Aztán ott volt Szemenyei László, akit mindenki nagyon szeretett; biológiát tanított. Kirándulni járt a gyerekekkel, csónaktúrákra. Utoljára hagytam, pedig először kellett volna említenem Fekete Antalt. Magyarra tanított. Rengeteget tanultam tőle, főleg nyelvtanból. Rémisztően szigorú volt, de amikor az egyetemen vizsgáztam Bárczynál, megkérdezte a vizsga után, hogy ki tanított nyelvtanra. Mondtam, hogy Fekete Antal. Erre ő: „Ja.” Ebből megértettem, egy jelenség lehetett. Egyetlen nagy emlékem róla, hogy hiányoztam két hétig valami betegség miatt, ő pedig feladott egy dolgozatot, amelynek azt volt a címe, hogy *Petőfi Sándor a természet vadvirága*. Számomra a cím jelentése is rejtélyes volt, ezért apámhoz fordultam, hogy én ezt nem tudom megcsinálni, nem lenne-e kedve megírni. Nem volt kedve, de megírta, s ezután – ezt sose felejttem el – a dolgozat értékelésén az állt: „Tartalom: 2”. A többi ötös. Abban a negyedévben ezért négyest kaptam, apámat a guta megütötte. Soha nem mertem ezt elárulni Fekete tanár úrnak, mert gyászba borult volna, hiszen nagyon tisztelte apámat. Nekem viszont nagyon jól esett, mert apámat lehetett vele bosszantani. A világszemléletemet is megalapozta az, hogy egyik tanárom sem mondta, hogy a vallásosság azt jelenti, hogy az ember elomlik, s a szája szélén kicsorog a nyál. A vallásosság nagyon komoly és felelős valami. Az embernek cselekednie kell, s megfigyelnie, hogy a cselekvésének jó eredménye legyen. Ezt én ott tanultam.

Professzor Úr egyetemi tanulmányait az ELTE-n végezte magyar–latin szakon. Rögtön felvették az egyetemre?

Nem, egy évig az Új Ember Kiadóhivatalában dolgoztam, mint anyagmozgató. Délben megérkezett az Új Ember a nyomdából, s első etapban fel kellett vinni lépcsőn az emeletre, ami nem volt egy lelkesítő stúdió. A hátunkon vittük, s én amikor öt csomagot fel tudtam vinni, akkor már örült büszke voltam magamra. Hozzátartozott még ehhez a funkcióhoz az, hogy bejártuk Magyarországot oldalkocsis motorral. Akkoriban például nem lehetett krumplit kapni itt Pesten, s – emlékszem – Dányba mentünk krumpliért. Engem is vittek, s halálra röhögtek magukat rajtam, ahogy fölkapta a zsákot, majd elejtettem, mert nagyon nehéz volt. Akik velem voltak, megtermett férfiak, felkapták és vitték, de az én utamat eldobott zsákok jelezték. Ez így ment egy darabig, amíg azt, aki az Adréma gépnél dolgozott, kidobták az Új Embertől. Rájöttek, hogy senki nem ért a géphez, csak én. Odakerültem, s ez hatalmas emelkedés volt a pályámon, a címszalagokat egymagam kapkodtam ki. A felelős kiadó akkor már saját fizetést adott, mert addig a béretem apáméból vonták le. Ekkor önellátó lettem, s ez nagyon büszkévé tett. Még egyetemista koromban is dolgoztam az Új Embernél, mert nem volt másik gépmester, s így zsebpénzem volt az egyetemen, ami nagyon nagy dolog volt, mert a lányoknak vehettem kiflit.

Ezután kerültem be az egyetemre, de ennek is érdekes története volt. Édesapám Sótér Istvánhoz fordult, aki akkor miniszter-helyettes volt. Sótér a maga megszokott nagyvonalúságával azt mondta: „Gyurkám, ez a legtermészetesebb.” Majd

egyetlen lépést sem tett, de azt mondhatom, hogy ez is a legtermészetesebb volt az ő részéről. Nagy ember volt, nagy jelenség, de ilyen emberi dolgokban teljesen közömbös. Amikor másodjára jelentkeztem, apám változtatott a taktikáján, s Bóka Lászlóhoz ment. Bóka azt mondta: „Csinálunk valamit. Hová járt?” „A piaristákhoz.” „Hol dolgozik most?” „Az Új Embernél.” Bóka annyira nem lelkesedett a fordulatért, de azt mondta: „Föl fogom vetetni.” Csináltak ötünknek, a megbízhatatlanoknak, egy elméleti pedagógia szakot. Borzalmas stúdium volt, rettenetesen unalmas. A pedagógiát mindig is utáltam. Emlékszem, volt anatómia óránk, ahol boncolni kellett. Donáth professzor, a híres anatómus tartotta az órát, s azt kérdezte, hogy kerültünk mi öten oda. Mi is ugyanezt kérdeztük. Az első igazi boncoláson a lányok elájultak, s nekem kellett mesterséges légzést alkalmaznom, ami viszont derűs fordulata volt az életnek. Arra emlékszem még, hogy egyszer szünetben kimentünk, s rágyújtottam, de amikor ki akartam dobni a cigarettát szemetesbe, látom, hogy van benne egy hulla. Akkor úgy gondoltam, nekem a pedagógia szakból elegendem van. Szerencsére közbejött 56. A forradalom után módom nyílt arra, hogy kilépjek, s latin szakra átmenjek. Addig is segítettem a latin szakosoknak, mert a piaristáknál a latint nagyon komolyan vették. Átmentem, s ez volt az én szerencsém.

Kik voltak azok a tanárai, akik nagy hatást gyakoroltak Önre?

Volt egypár. Legelőször kell Ritoók Zsigmondot említenem, aki egy egészen kiváló, becsületes ember. Amikor a forradalom után újrakezdődött a tanítás, bejött Ritoók, aki görögöt tanított, s azt mondta: „Álljanak föl!” Én akkor elkezdtem vakaródzni, hogy most ez hogy van? Mint a középiskolában? Ritoók ránk nézett, szelíd tekintete van még ma is, s azt mondta: „Kérem, emlékezzünk egy perces néma vigyázz-zal azokra, akik a forradalom áldozatai lettek!” Le voltunk nyűgözve. Nagy hatást tett rám Klaniczay, nagyon jól tanította a régi magyar irodalmat. Az embert arra készítette, vegye elő Horváth Jánost, s olvassa. Utána jött a rémisztő fordulat: amikor Klaniczay az Intézetbe került, s helyére jött Tolnai Gábor. Döbbenetes változás: mert Tolnai az egész előadása alatt felolvasott. Hosszú idő után kinyomoztuk, hogy a Klaniczay-féle jegyzetet olvassa fel. Egyszer aztán abbahagyta Klaniczayt. Felosztottuk egymás között a korszak irodalmát, hogy kiderítsük, miből olvas. Kiderült: Farkas Gyula egyik könyvéből, ami sehogy se illett az ő marxista lelkéhez. Tolnai nem gyakorolt rám hatást semmiképpen sem. Annál inkább tiszteltem Trencsényi-Waldapfel Imrét, aki nagyon nagy tudású ember volt, azzal együtt is, hogy a végzés előtt behívott, s azt mondta, hogy semmiképpen nem lehetek tanár, mert a világnézetem nem teszi lehetővé. Ennek ellenére, amikor az állásbörze volt, ajánlottak egy állást Száron, amiről azt se tudtam, hol van. Hazatelefonáltam apámnak. Azt mondta, hogy megnézi a térképen. Megnézte. Kiderült, hogy Szár Bicske után van, vonattal lehet oda kijárni. Elfogadtam a szári állást, de amikor kimentem, az igazgató nagyon kedvesen azt mondta, hogy nincs hely, de Bicskéről most ment el egy magyartanár, menjek át. Így kerültem Bicskére.

Visszatérve az egyetemre: óriási hatást gyakorolt rám Bóka László. Akkor kezdett Király István csillagzata felmenni, akkoriban ő volt a legnépszerűbb. Szenvedélyes előadó volt. Bóka viszont csendes és ironikus. Ez nekem sokkal jobban állt. Azt is nagyon szerettem benne, hogy mindig tömött aktatáskával jött, s megmutatta, hogy éppen milyen könyvek jelentek meg, s mit ajánl, hogy olvassunk el. Beszélgetős típus volt, és volt egy szemináriuma, amit esténként tartott. Erre járt Kovács Péter művészettörténész, Pilinszky János unokaöccse, Kovalovszky Márta művészettörténész, Pór Péter, aki most Franciaországban egyetemi tanár és Géher István, aki most hunyt el, s egészen kiváló tanár volt. Mindannyian Bóka tanítványai voltunk. Ezek az esti szemináriumok csodálatosak voltak. Magyar irodalomról, új könyvekről beszélgettünk. Félévkor mindenkit meghívott a Százévesbe egy búcsúvacsorára, ami akkor nagyon szokatlan volt egy egyetemi professzor részéről, s utána a lányokat taxival hazavitte. Említhetném még Szepessy Tibort, aki görögre tanított minket, miután Ritoókot kirúgták, mert aláírta azt az ívet, ami Brusznjai Árpád kivégzése ellen tiltakozott. Szepesi szigorú, korrekt, nagyon jó görög tanár volt, tőle is nagyon sokat tanultam. Említhetném még Töttössy Csabát. Latin nyelvéstet tanított, s nem volt nagy jellem, de szintén bámulatosan ironikus volt, s ismét csak azt kell mondanom, én ezt nagyon szerettem benne. Együtt jártunk Fradi-meccsre, ami már eleve közel hozott minket egymáshoz. Szörnyű módszere volt, hogy magyarul mondott mondatokat, amiket nekünk latinra kellett visszafordítanunk. Ez pokoli nehéz dolog. Egyszer fölolvastott egy nagyon hosszú Cicero mondatot magyarul. Nekem eszembe jutott, hogy ezt mi tanultuk a piaristáknál. Jelentkeztem, s kivágtam. Töttössy ámult bámult, majd azt mondta: „Rónay úr, kérem, kimehet levegőzni.” Tudniillik, állandóan 40 fokban ültünk, mert Töttössy fázott, én pedig mindig kérdeztem, nem lehetne-e résnyire nyitni az ablakot. Ő pedig azzal a bölcsességgel utasította ezt vissza: „Rónay úr, szeretném önnek jelezni, hogy nagyon sokan voltak, akik megfagytak a háborúban, de a melegben senkinek nem esett baja.” Ez legyőzhetetlen érv volt. Ő is mostanában halt meg. A tanáraink közül legtovább Maróti Egonnal levezttem, aki szintén latin szakon tanított. Őt is kedveltem, bár akkor még erősen marxista beütésű volt, ami aztán változott. Megdöbbsentő, de Pándit is szerettem, s valamiféleképpen ő is becsült engem. Amikor arról volt szó, hogy az Intézetből az egyetemre átmegyek, akkor megállított a lépcsőn, s azt mondta, hogy nagyon helyteleníti, hogy az Intézetből eljönnek a becsületes emberek. Én teljesen megrendültem. Ha ezt mondja nekem Pándi, akkor jó lesz visszanézni, nem követtem-e el valami hibát. Ő egyenes volt, szó se volt arról, hogy hátulról támadna. Egyébként nagyon kemény marxista volt, nem tudom, hogy elhitt-e vagy félt, ebben nem tudok állást foglalni. Később az egyetem befejezése után dolgoztatott engem az általa vezetett Népszabadságnál, ha jól emlékszem, az volt a rovatom címe: *Egy vidéki tanár naplójából*, de írhattam kritikákat is. Kedveltem őt, talán ő is engem. Külsmerhetetlen volt, s rettenetesen utálta az Intézetet. Az Intézet felett mindig fekete felhőként lebegett Pándi és Király. Nem sikerült megszüntetniük az Intézetet, Sőtér valahogy mindig kicselezte őket.

Az egyetemi éveinek kezdetére esik az 56-os forradalom. Hogyan élte meg a forradalom és a megtorlás időszakát?

Akkor én még csak lézengtem az egyetemen, nem voltam beltág. Elsőéves pedagógia szakos voltam, akit ráadásul mindenki lenézett. Arra viszont nagyon határozottan emlékszem, hogy október 21-én és 22-én már összejöttünk, s parázs volt a légkör. A tudatos emlékeim ott kezdődnek, hogy 23-án felsorakoztunk a Petőfi-szobornál nyolcas sorokban. Ha jól emlékszem Sinkovits szavalt ott. Utána elindultunk a Kossuth Lajos utcán, ahol rendkívül büszkén integettem fel az Új Emberhez. Rákanyarodtunk a kiskörútra. Mellettem jött Pais Dezső, a nyelvész professzor, akiről később megtudtam, hogy utoljára 1906-ban tüntetett. A Váci út torkolatánál találkoztunk össze azzal a hömpölygő tömeggel, amelyik viszont Újpestről jött befelé. Ők odakiabáltak nekünk: „Na, végre megjött az eszetek!” Az ő esszük is akkor jött meg, s a miénk is ugyanakkor. Ahogy jöttünk át a Margit-hídon, megálltunk, mert a Bem térre már nem fértünk be. Ott csináltak fényképeket, s én az egyikem ott vagyok. Rettentő bátor voltam, mert a feleségem bátyja, aki abba az osztályba járt, amelyet apám tanított franciára, hazaszaladt, s hozott egy demizson murcit, amit mi meg-meghúztunk. Így mire Margit-hídra értünk, mindketten örülten bátrak voltunk. Onnan átjöttünk a Kossuth Lajos térre, ahol Nagy Imre beszélt. Azzal kezdte, hogy „Kedves elvtársak!” A tömeg üvölni és füttyülni kezdett, s utána Nagy Imre már másként beszélt, s óriási sikere volt. Odarontott hozzám egy kolléganóm, s azt lihegte: „Ölik a testvéreinket a Rádiónál. Menjünk oda!” Én sose szerettem odamenni, ahol ölik az embereket, de egy lányt szívesen elkísérek. Mikor kiértünk a Deák térre, ott éppen egy mentő robogott, amelyet a tömeg megállított. Kinyílt a hátsó ajtaja, s bent ült egy szerencsétlen fiatal katona egy csomó fegyverrel. Vitték volna a Rádióhoz a bent rekedt ÁVO-soknak. Így értem el a Múzeum körútig, ahol hallani lehetett már a lövések zaját, úgyhogy hazamentem. Töredelmesen bevallom, semmilyen hősi harcban nem vettem részt.

Zimándi Pius, aki híres premontrei szerzetes volt, s Péterfyről írt könyvet, nálunk lakott ekkor. Apám az utolsó pillanatban menekítette hozzánk, amikor a szerzeteseket elhurcolták. Mikor hazaértem, Zimándi ült az ágyon és sírt. Kérdeztem tőle, miért sír. „Téged siratlak.” Másnap fogalmam sem volt, hogy mi van a városban. Összepakoltam és elindultam az egyetemre. Szüleim a Mátrában voltak, én meg Zimándival kettesben otthon. A házmaster megállított, s azt kérdezte, hová megyek. Mondtam neki, hogy az egyetemre, mert óráim vannak. Erre ő: „Figyelj ki az ablakon!” Kifigyeltem, s lóttek. Erre meggondoltam magam, de aztán rájöttünk Zimándival, hogy nincsen kenyérünk. Semmink nem volt otthon, mert én az Új Embernél ebédeltem, ő pedig a Nyelvtudományi Intézetben. Lementem a közértbe, ahol sorba kellett állni kenyérért. Egyszer csak egy kisírt szemű asszony megragadott, s azt mondta: „Kérjen nekünk is kenyeret!” Ő volt I. Tóth Zoltán felesége. I. Tóth egy delegációt vezetett a pártközpontba, s lelőtték. Itt maradt három gyerekkel az özvegye. Amikor a közértbe bementem, az eladó adott nekem egy kenyeret. Megkérdez-

tem, nem tudna-e még adni. Miután elmondtam, miért, lehúzta a rolót, s teletette a szatyromat mindennel. Nem kellett fizetni. Ez volt 56.

Egy ideig ezután itthon bekkeltem. Felhívott a keresztapám, Thurzó Gábor, azt mondta, be ne merjek menni a városba. Erre elhatároztam, hogy bemegyek. Először elmentem a nagyanyámhoz, aki a Feneketlen-tónál lakott. Felpakolt konzervekkel 1919-ből. Nagyanyám takarékos asszony volt. Megettük, és semmi bajunk nem lett. Mivel nem volt pénzem sem, elhatároztam, hogy bemegyek az Új Emberhez, s felveszem apám fizetését és az enyémet. Bementem, felvettem a pénzt. Éppen akkor robogott át Mihelics Vid, aki akkor újraindította a Hazánkat, a Demokrata Néppárt lapját. „Fiacskám, van-e kedved velem jönni?” Loholtam utána. A Mérleg utcában jelöltek ki egy emeletet a Demokrata Néppárt számára, s a Hazánk első számát ott csináltuk. Én három cikket írhattam bele. Förtelmes cikkek lehettek, az egyiket láttam nemrégiben, s majdnem elsüllyedtem. De hát tizenkilenc éves voltam... Egy hőstettet is végrehajtottam: bejött két szigorú úr, s elkezdték a szőnyegünket összegöngyölni. Megkérdeztem, mit csinálnak? Azt mondják: „Ez a Parasztpárt szőnyege!” „Nem, ez a kereszténydemokraták szőnyege!” Ennek az lett a vége, hogy ráncigálni kezdtük kétfelől a szőnyeget, s én győztem. Ezzel megvédtem a kereszténydemokrácia érdekeit. A professzor úr azt mondta, hogy ne aggódjunk, mert jön az autó és hazavisz. De az autó nem jött. Egy idő után Mihelics Vid kijelentette: ott kell aludnunk. Ő fölfeküdt az asztalra, s úgy érezte, hogy kemény fekvés esik, s azt javasolta, hogy menjünk be az Új Emberhez. A Váci utcán mentünk éppen, amikor lövöldözni kezdtek. Sötét volt, és senki nem tudta, ki lő kire. Mi beálltunk egy kirakatba, s a gépirónó, aki szintén velünk volt, állandóan azzal gyötört, hogy húzzam be a hasamat, nehogy eltaláljanak. Végül megérkeztünk az Új Emberhez, s a professzor urat befektettük két fotel közé. Reggel, amikor fölébredtem, láttam Mihelicset ív alakban feküdni, mert szétrúgta a fotelt, s a fenéke lent volt a földön. Rettenetesen nyögött reggel. Ez volt, ami az én emlékezetemben megragadt 56 októberéből, hogy írhattam a Hazánkba, s ismerhettem még ezeket a nagy kereszténydemokratákat. Gyerekfejjel ismertem még Barankovicsot is. Mihelics, Varga, Rónay, Eckhardt volt ott az élcsapat. Közülük már csak Mihelics tevékenykedett aktívan 56-ban, s Keresztes Sándor. A professzor urat a forradalom után elvitték, két hónapra lecsukták, majd szabadon engedték. Abban az időben tudható volt, hogy ha valaki ilyen hamar szabadul, akkor annak van valami megbízatása. Mihelics Vidnek is biztosan volt, mert minden zsinati alkalomra kimehetett probléma nélkül, de soha senkinek nem ártott. Ha volt ember, akit tiszteltem és szerettem, akkor az ő volt. Azzal együtt is, hogy amikor átvette a Vigilia szerkesztését, rossz lapot csinált, mert ő szociológus volt, s csak az érdekelte, az irodalom nem. Sík Sándor után ez olyan volt, mint valami pusztaság. Mindent átjavított saját ízlése szerint. Egy idő után rájött, hogy ez nem jó, mert a példányszám zuhant. Akkor megkérdezte tőlem (én akkor Bicskén tanítottam), nem akarok-e mellette dolgozni. Én nem akartam, de ezt nem mertem megmondani. Aznapi, amikor a döntéssel el kellett volna mennem hozzá, s azt mondanom, hogy nem, akkor olvastam, hogy meghalt. Nagyon meg-

rendített a hír, de örültem, hogy nem abba halt bele, hogy nemet mondok neki. Nem mertem volna mellette dolgozni, annyira más volt az ízlésünk.

Az 56 utáni eseményekhez tartozik, hogy Terncsényi-Waldafel munkásőr-egyenruhában és úttörő nyakkendőben jött be az órára, ami rendkívül humoros volt. A munkásőr-egyenruhán egy szíj volt keresztben, s a szakála beleakadt, folyton húzogatta ki belőle a mi legnagyobb örömünkre. Bejött a terembe, a pisztolyát az asztal közepére dobta, ránk nézett merőn: „Eltársak, ki lép be a KISZ-be?” Mi persze nem akartunk belépni a KISZ-be. Egyszer diadalmasan jött be: „Eltársak, (itt megnevezett valakit)! Ő már belépett a KISZ-be.” Terncsényi egyszer felvitt bennünket az „ellenforradalmi” kiállításra. Mentünk, s egyszer csak egyet rikkantott: „Eltársak, figyeljük meg, hogy a klerikális reakció is jelentkezett!” Ott láttam a Hazánkat, s azt gondoltam, hogy „Úristen, ha meglátja a nevemet, az életben soha többet nem járhatok egyetemre”. Kotorászni kezdett a zsebében, hogy elővegye a szemüvegét, de kiderült, hogy otthon hagyta. Tudják, mit jelent a Szentlélek közreműködése? Terncsényi így nem tudta elolvasni a Hazánkat. Mikor kimentünk, a többiek mondták: „Háhá, láttuk ám! Láttuk ám!” Senki soha nem szólt aztán ezért.

Ifjúkorát a nevezetes „Rónay-asztal” körül élhette, melynek tagja volt többek között Mándy Iván, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs és Ottlik Géza. Mennyire voltak meghatározók az Ön számára azok a személyes kapcsolatok, melyek a mára klasszikussá vált írókhoz költőkhöz fűzték?

Már akkor ismertem őket, amikor még nem tudtam, hogy ez milyen jelentős dolog. Pilinszkyt régről, már egész fiatalon járt nálunk, Thurzó hozta fel apámhoz mint tehetséges fiatal költőt, s így került be az Ezüstkorba. Apám megnézte a verseit, s elszédült, s az Ezüstkorban Pilinszky kapott egy egész blokkot. Őt tehát már rövidnadrágos kora óta ismertem, mert ugyancsak piarista diák volt. Emlékszem, hogy nagyon furán beszélt, mintha nyilatka lőtt volna a mennyezetbe. Magas hangja volt, a verseit is szenzációsan mondta. A többieket úgy ismertem csak, hogy néha lejöttek Szárszóra. Lengyel Balázs tanáros ember volt, Nemes Nagy Ágnes pedig nagyon kedves. Ottlik állandóan ordított és szidalmazott valakit, mérges természetű ember volt. De akkor nekem ez semmit nem mondott. Amikor egyetemista voltam, kezdtem el kapizsgálni, hogy ez nem akármilyen. Akkor még Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs nem voltak a pályán, de – hogy Mándyt idézzem – már a pálya szélén. Legtovább és legjobb viszonyban Mándyval voltam, mivel összekapcsolt bennünket a futball. Őt szintén még gyerekkoromban ismertem meg. A háború után a Fradi-pályán a „B” lelátón előkelően üldögéltünk, mert apám még képviselő volt. Ott volt Zelk Zoltán is, aki rögtön elkezdte magyarázni, hogy Kohut Vili milyen bombagólokot lőtt. Írt is erről egy verset. Aztán ott volt Mándy, akit soha sem ezek a viták érdekeltek, hanem figyelte az embereket. De nem érdekelték őt az ezoterikus irodalmi viták sem, feljegyzéseket írt, hogy a szomszéd asztalnál mit mondanak az emberek egymásnak. Egy alkalommal együtt üldögéltünk egy eszpresszóban, s megszólalt egy hölgy. Siránkozva mondta a mellette ülő úrnak: „Neked áldoztam az életemet.” Mándy azonnal felírta

ezt a mondatot. Egyszer elmeséltem neki egy álmomat, ami arról szólt, hogy volt egy rettenetesen jó húsban lévő kolléganőm, a Balatonban úszott, aztán hajó lett belőle. Elmondtam Mándynak, s ő ezt meg is írta. Vele remekül el lehetett beszélgetni. Nemes Nagy Ágneshez én föl nem értem. Egy alkalommal Márairól tartottam előadást. Utána találkoztam Nemes Nagy Ágnessel, megállított minket a feleségemmel, s azt mondta: „Gratulálok, gyermekeim!” Ezzel befogadtak az irodalomba. Életem első nagy diadala volt. A második, amikor Márai elküldte egy dedikált könyvét Amerikából. Elolvasta a róla szóló könyvem első változatát, egy mukkot nem szólt hozzá, hanem visszaküldte a nekem dedikált könyvvel együtt a kéziratot. Azóta is őrzöm ezt a könyvet, s büszkén mutatom a tanítványaimnak. A Rónay-asztalhoz tartozott még Vargha Kálmán, akivel együtt dolgoztam később az Intézetben, ő más típus volt. Pilinszky nem nagyon tartozott közénk, ő csak úgy átlebegett, mint minden. Nem volt ennek az asztalnak beltagja. Beltag volt például Tóth Judit, feltűnt ott Székely Magda, Nemes Nagy Ágnes tanítványai. En még az egyetemről ismertem őket, ők Kardos László műfordítói szemináriumának voltak oszlopos tagjai.

A Rónay-asztal óriási jelentőségű volt a maga nemében. Mindig cserélték a helyüket, nem mindig ugyanott jöttek össze. A szomszéd asztalnál rendszerint ült egy úr, aki lukat fűrt az újságba. Olvasott, s a lukon át figyelt. Hogy miket jegyzett fel, s miket jelenthetett, nem tudom elképzelni. Legfeljebb Ottlikot, de ő mindig azt szidta, akinek semmi köze nem volt az eseményekhez. Amikor Hruscsov volt hatalmon, akkor ő Bulgaryint szidta teljesen rejtelmes okokból. Nemes Nagy Ágnes és apám az irodalom magaslatain jártak, valahol Arany János rímei közelében. Mándy és Ottlik rendszerint azon vitakoztak, hogy a futball, a tenisz vagy az atlétika az előbbre való. Mit lehet ezen följegyezni? Amikor apámék megláttak egy ilyen figurát, másik helyre mentek, ahol szintén hamarosan megjelent egy lukas újság. Miután apám meghalt, Nemes Nagy Ágnestől, Lengyel Balázstól, Vargha Kálmántól, Mándytól is kaptam dedikált köteteket. Apámtól megörököltek engem. Erre is büszke vagyok.

Fiatalon az ő nagyságukat nem mértem fel. Ottlik fordulópont, ebben biztos voltam. Tanúja voltam, amikor eljött hozzánk, s apámmal arról beszélgettek, hogy hogyan lehetne úgy kritikát írni az *Iskola a határon*-ról, hogy azt elfogadják. Az *Iskola a határon* a megjelenésekor nem volt népszerű a hatalmasok szemében, mert benne van például Schulze, aki a mindenkori hatalom gátlástalanságát jelképezi. Kieszelték, hogy apám olyan kritikát írjon róla, ami egy pedagógiai regényt elemez. Így is írta meg apám a Vigiliában, s Ottlik is meg volt elégedve. Ő tényleg sorsfordító író volt. Akit Esterházy lemásol...

Őn több mint fél évszázada állandó szerzője a Vigiliának, s a magyar katolikus irodalom kutatója. Hogyan látja a lap szerepét a hazai katolikus irodalom történetének alakulásában? Mi a jelentősége Ön szerint a Vigiliának a 20. századi magyar irodalom történetében?

Amit én átéltem, arról tudok csak beszélni. Ismertem például Sík Sándort személyesen. Egy időben, amikor az Új Embernél dolgoztam, az volt a feladatom, hogy a Vigilia kéziratait elvigyem a cenzorhoz, ami elég emberpróbáló dolog volt. A Pasa-

régi úton volt akkoriban a cenzúra, a kapuban egy őr állt, aki nagyon nehezen engedett be. Egy nő csinálta a cenzúrát, Nemesné. Két doboz volt előtte, az egyikbe tette azokat a kéziratokat, amelyeket ki kellett hagyni, a másikba azt, ami maradhat. Csak egy epizódot említek: egyszer, amikor olvasta a kéziratot, egyre felháborodottabban csóválta a fejét: „Ez felháborító!” Megkérdeztem tőle: „Mi?” „Ez a Fekete István-novella borzasztó.” Kíváncsi voltam, mi lehet az a szörnyűség ebben az írásban. Azt mondja Nemesné: „Olvassa el!” Valamiért kedvelt engem, velem egykorú volt a fia, ezért is küldtek engem hozzá. Elolvastam. Arról volt benne szó, hogy a szövetkezetben a tehén megellik, de a borjú megdöglik. „Nem érzi?” - kérdezte Nemesné. Én meg nem tudtam, mit kellene éreznem. Erre azt mondja: „Kérem, ez uszítás!” „Mi?” „Az, hogy megdöglik a borjú.” „Hát, Istenem, megdöglik” „Nana! – mondja Nemesné – az nem úgy van! Ez a szövetkezeti mozgalom elleni uszítás, mert, az jön ki belőle, hogy a szövetkezetben nem kellő gondot fordítanak a kisborjakra.” Bevallom őszintén, én erre nem gondoltam, de a Fekete István-novella kimaradt a következő számból. A piarista rendházba kellett visszamennem, ahol már együtt volt a szerkesztői grémium: Sík Sándor, Mihelics Vid, Doromby Károly és apám. Áadtam az anyagot: ez maradt, ez kiesett. Emlékszem, hogy Sík Sándor mindig csapkodta a fotel szélét: „Hát, ez borzasztó! Jóistenem, segíts!” Ő ilyen volt. Apám meglepő szavakra fakadt, amelyeket nem óhajtok ismétetni itt, egy katolikus költő ajkáról ezek nagyon súlyosnak hangzottak. Mihelics professzor biggyesztett. Ő ha valamiért rosszkedve volt, biggyesztett. Doromby pedig az orrát vakarta, neki ez volt a szokása. Ilyenkor keresni kellett valamit, amit berakhattak a kicenzúrázott szövegek helyébe. Elég gyakran ki kellett hagyni Posszonyinak a *Színházi Őrjázatát*, mert nem elég dicsérően szólt például egy Gorkij-darabról.

Komolyra fordítva a szót: a Vigília a megjelenéskor avval teljesített küldetést, hogy kimondta: a katolikus irodalomnak az a feladata, hogy színvonalas legyen. Addig volt – Thurzó Gábor nagyon szemléletes kifejezésével élve – a sekrestyeirodalom, amit ma is vannak, akik kedvelnek. Ez nem irodalom. Sík Sándor hallatlanul okosan kifejtette a Vigiliában, hogy mit is jelent a katolikus irodalom. Akkor ez volt a fontos. Három nemzedéke volt a magyar katolikus irodalomnak: az elsőhöz tartozott Harsányi Lajos, aki kezdeményezte, és Sík Sándor, aki egy jelenség volt, s Mécs László. Hármójuk közül messze Sík Sándor volt a legnagyobb formátumú. Emlékszem, az ötvenes években, amikor konferenciabeszédeket tartott, a lépcsőkön lógtak az emberek, ki kellett hangosítani a beszédét. Valami hallatlan egyszerűséggel és kedvességgel beszélt, s az akkor reményt adott. Ha előveszitek az újabb irodalomtörténeteket, szó nincs róla. Ezek szerint Sík Sándor nincs, ami a mi bűnünk is, mert állandóan zengeni kellene, hogy szabad éppen őt kihagyni. Mécs László egy ideig a Vigília főszerkesztője volt, a szerkesztésben nem vett részt, de az, hogy a neve ott volt a címlapon, pénzt jelentett. Azért csukták le később többek között, mert Horváth Béla egy aljas cikket tett közzé a Vigiliában, amelyben az irodalom alvilágáról értekezett, s szabályosan följelentette a zsidó írókat. Ezt Mécs László mint főszerkesztő nyakába varrták, s azt, hogy nem az eredeti nevén (Martoncsik) járt-kelt, hanem a költői nevén. Mécs nem ebben a világban élt. Amikor megenged-

ték, hogy megjelenjen a kötete, apám válogatta a verseit. Mondta Mécsnek, hogy bizonyos verseit nem lehet betenni, mert nem fogják engedni, Mécs méregbe gurult, s azt mondta: „Miért ne engednék? Én írtam!” Viszont szintén a Vigiliában jelent meg az *Imádság a nagy lunatikusért*, ami nagyon bátor vers volt, nagy botrány lett abból is.

45 után, amikor Possonyiékat luxálták, lett főszerkesztő Sík Sándor, akinek az volt a nagy előnye, hogy a testvére, Sík Endre, a Szovjetunióban is tekintélynek számított. Ő állt mögötte, s ezért Sík Sándor támadhatatlan volt. A Vigiliát úgy akarták ellehetetleníteni, hogy állandóan csökkentették a példányszámát vagy a papírt. A szerkesztőségen belül belharcok is dúltak, ami miatt voltak, akik kiléptek, így maradt Sík mellett Mihelics, Rónay, Doromby. Doromby volt a Vigilia-asztal fő szervezője, ahová járt mindenki, aki nem tartozott a Vigiliához, még az is. Próbáltak színvonalas lapot csinálni, aminek két oszlopa volt: az egyik az *Eszmék és tények*, amit Mihelics írt, s olyan volt, mint egy ablak, amelyen keresztül ki lehetett látni a világra. A másik Rónay György által írt *Az olvasó naplója*, amiről mindenki azt mondta, hogy a korszak legszínvonalasabb irodalomkritikája.

A cenzúrán kívül a püspöki kar is nyomta a Vigiliát. „Két pogány közt egy hazáért!” Ez volt körülbelül a képlet. A püspöki kar, jellemzően, azért támadta a lapot, hogy miért szerepelnek benne békepapok? Vagy hogy miért írnak a Vigiliába a világiak nagykorúságáról? Később kiderült ezekről a püspökökről, hogy ők voltak a titkoszolgálat beépített emberei. Ők bírálták a Vigiliát vagy Belon Gellértet. Úgy érzem, hogy a katolikus megmaradásban, a katolikus intelligencia őrzésében a Vigiliának nagyon nagy szerepe volt. A fénykorát akkor élte, amikor apám lett a főszerkesztő. Akkoriban ott volt Nyíri Tamás, egészen kiváló teológus. Hogy milyen egyéb nexusai voltak, azt én nem tudom. Ott volt Hegyi Béla, aki rendkívül mozgékony volt, s nagyon sok mindent csinált, csak rettenetesen rossz volt a természete. Nem véletlen, hogy mindenholnan kikopott. Hogy ma a Vigiliának milyen szerepe van, nem tudom. Ma sok katolikus lap van, s nincs az a nemzedék, mint a Pilinszkyké.

Már említette, hogy egyetem után Bicskére került, ahol az általános iskola roma osztályában is tanított. Hogyan élte meg/át ezeket az éveket?

Amikor Bicskére kerültem, az igazgatóm nagyon bizalmatlanul nézett rám, mert bejáró voltam. Pesti, ami Bicskén egy rettenetesen rossz hangzású szó, mert azt gondolták, hogy ha egy pesti tanár Bicskére jár, akkor biztos két hét múlva elmegy. Ez volt az igazgatóm nézete. Az alakuló értekezlet után azt mondta, osszuk el az ötödikeseket az osztályfőnökökkel egyetemben. Én nem ismertem a gyerekeket, ők ismerték. Amikor bementem először az osztályomba, ahol hatvanan voltak, döbbenet láttam, hogy hatalmasra nőtt cigánygyerekek ülnek a kis ötödikesek között. Láttam, hogy ez nem lesz olyan egyszerű, mint a Cukor utcában. Nem tudtam velük mit csinálni. Egyszer csak rájöttem, hogy van egy módszer, amivel meg lehet fogni őket. Elhatároztam: minden órán Benedek Elek meséiből fogok nekik felolvasni. Amíg olvastam, csönd volt, figyeltek. Ha nem olvastam, akkor ordítottak, hogy még olvassak. Így aztán összebarátkoztunk, megszerettek, s ekkor mondta az egyik: „Mágá

akár vajda is lehetne itt Bicskén.” Volt, amikor hoztak ajándékba egy félig sült libát, csak alig pirítva. Álltak ott: „Hát meg se kóstolja?” Megkóstoltam. Borzalmas volt. Amikor elváltunk egymástól, mert ők túlkorosak lettek, hatalmas virágcsokrokat hoztak. A könnyem is kicsordult. Amikor elmentek, berohant az osztályba egy dühös úr: „Kérem, a kertemből lelopták a virágot!” Ez nagyon kellemetlen volt. Ilyesmit dadogtam: „Ne haragudjon, ezt már nem tudom visszaültetni. Mi legyen?” „Csináljon vele, amit akar!” Ezek után kértem a gyerekeket, tegyék rá a pedagógusokra.

Írtam az osztálykönyvet, s kérdeztem: „Édesanyád neve?” Mondja. „Édesapádé?” „Nem tudom.” „Kérdezd meg anyádat!” „Ő se tudja.” Megkérdeztem az igazgatót, mi a teendő. Ő azt mondta, gyakran előfordul az ilyesmi. A cigányok közösségben éltek, s nem tudták, ki az apjuk. Őket tanítani, jóra vezetni, nem volt egy könnyű dolog. De az volt a fantasztikus, hogy megszerettem őket, s ők is engem. Ha találkozom némelyikükkel, azt mondják: „Jáj, de örülök, hogy mágá még él!” (Hát még én hogy örülök!) Az az érzésem, hogy nem úgy kezeljük őket, ahogy kellene. Meg kellene ismerni a kultúrájukat, mert saját kultúrájuk van, amit mi hiába akarunk megváltoztatni, az nem fog megváltozni.

1970-ben került a PIM-be kutatóként, ahol kiállítások, többek között a Nyugat megszűnésének negyvenedik évfordulójára rendezett emlékkiállítás rendezésében is részt vett. Úgy tudom, az itt töltött évek is számtalan nehézséget hoztak az Ön számára.

Ezeket a kiállításokat a PIM-ben Baróti Dezső szervezte, csak az volt a gond, hogy Baróti, aki egyébként egy kitűnő, aranyos ember volt, nem nagyon szeretett dolgozni. Erről ő híres volt már a Szegedi Fiatalok körében is, ha megnézik a levelezésüket, ott is azt találjátok, hogy „Mi van Deskével? Megint eltűnt, s nem csinál semmit!” Csináltuk a Petőfi-kiállítást, ami óriási dolog volt, raktuk a tárlókba a holmikát, Baróti azt mondta: „Ne haragudj, de most haza kell mennem, rettenetesen fontos dolgom van.” Mi dolgoztunk tovább, de egyszer megálltunk, mert nem tudtuk, hogy egy adott helyre mit tegyünk. Felhívtam otthon. A felesége vette fel a kagylót, s azt mondta: „Nem lehet zavarni Dezsőt, alszik.” Ez volt az a rettenetesen fontos dolog.

Baróti teljesen véletlenül került a Múzeumba, mert 56-ban valaminek megválasztották az egyetemen, s ennek következtében börtönbe csukták. Soha a légynek sem vétett. Egyik kollégája mesélte nekem, hogy amikor 56-ban érkeztek az egyetemen, s hallani lehetett a téren a zúgást, morajlást, Baróti méltóságteljesen azt mondta: „Menj már ki, Laci, s kergesd szét őket, nem lehet így dolgozni!” Szekeres kiment, s látta, hogy a téren vagy tízezer ember van. Visszament, s mondta: „Dezső, sokan vannak, nem tudom szétzavarni őket.” „Sokan? Hányan?” „Legalább tízezer.” „Hogy fogok hazamenni ebédelni?” – kérdezte Baróti. Ilyen volt. Tünetes, nagyon szerettem.

Némely kiállítás tényleg esemény volt. A Nyugat-kiállítás például, amelyre Aczél György is eljött. Díszfogadás volt a megnyitó után, amire persze mi nem mehettünk. Minket az ún. munkaszobába zártak, s örök posztoltak az ajtó előtt, hogy ki

ne menjünk. A Nyugatnak nagy visszhangja volt, az élő nyugatosok is eljöttek. Ottlik például egy vallomást hozott a Nyugatról, megőrültek a Rónay-asztalnál, amíg kivásalták belőle. De megírta, behozta, s odavágta az asztalomra: „Itt van!” S element. Boldog voltam, betettük a tárlóba. Jött a pártközpont kiküldöttje, akivel egyébként együtt jártam egyetemre, s azt mondta, ki kell venni. Mondtam, hogy nem, ezt nem veszem ki. „Hívjuk a főigazgatót, Illés Lászlót!” Megérkezett Illés, azt mondta ő is: „Nem, ezt nem merem kivenni.” Gondolják el, Ottlik megjelent a kiállítás megnyitóján, s nézte a tárlókat. Ott volt az ő írása is. Ha nincs ott, nekem végem van.

Egyébként utáltam az egészet, mert az intézmény a besúgáson alapult. Alig melegedtem meg, hívatott a főigazgató. Rám nézett - szép kék szeme volt -, s azt mondta: „Az ellenségeimet hermetikusan elzárom!” Ez nagyon biztató indulás. Parancs Jánossal együtt elzártak minket egy távoli szobába, soha senki nem jött oda. Azt csináltunk, amit akartunk. Kéziratokat dolgoztunk fel, én a Gellért-hagyatékot, ami egy óriási dolog volt, mert megismertem az egész Nyugatot. Egyetlen egyszer jöttek oda, amikor a minisztérium revíziót hirdetett, s be kellett járniuk az alsó traktust is. Illés László leszólt, hogy a munkaszobánk előtt álljunk, s tisztelettel fogadjuk a vendégeket. A vendégek meg is érkeztek, vonultak, majd benyitottak egy ajtón, ami mögött rejtett a klozet. Mi nem szóltunk, mert azt hittük, hogy valami dolguk van. Bevonultak hárman vagy négyen, s eltűntek. Egy idő után visszajöttek. Álltunk némán, de a könnyem csorgott az elfojtott röhögéstől. Illés László is elhaladt. Azt mondta: „Még számolunk.” Másnap fölhívott: „Mi volt ez?” „Azt hittem, hogy pisilni akarnak.” Amikor visszajött a Múzeumból az Intézetbe, a Modern Magyar Irodalmi Osztályon én voltam a főnöke. Igaz ugyan, hogy ők a szocialista irodalommal foglalkoztak, ami számomra rejtelem, hogy mit is jelent egyáltalán.

Viszont az Intézetnek, ahová 1973-ban került, egészen más légköre volt.

Persze. Sőtér Istvánnak, az akkori igazgatónak volt egy alapelve: aki bent van az Intézetben, az nem dolgozik. Tehát azt mondta, hogy menj haza és dolgozz! Egyébként elég kevés fogalma volt arról, hogy mi van az Intézetben. Már körülbelül két éve dolgoztam ott, amikor egyszer nagy örömmel a keblére ölelt: „Lacim, te itt?” Apámmal nagyon jóban voltak. Amikor Sőtér megjelent a könyvtárban, én éppen a létra tetején álltam. Azt mondta: „Lacim, szeretnék tőled egy szívességet kérni.” Lemásztam a létráról: „Pista bátyám, mondjad!” „Hogy lehet innen kimeni?” Valamikor Eötvös-collegista volt, évekig abban a könyvtárban ült, s nem talált ki belőle. Élete végén nagyon jóban voltam vele, többször meghívott magához, s ő írta a Vigilia által kiadott *Innen és túl* című keresztény költészetet bemutató antológiához az előszót. A halála előtt a feleségem vitte őt a kórházba. Az utolsó műve az volt, hogy az én doktori disszertációmról megírta az opponensi véleményét, de az már úgy készült el, hogy egy írógépet kellett vinnem, s ő diktálta, mert már nem tudott rendesen írni.

Ott volt az intézetben Szabolcsi Miklós is. Kellemetlen jelenség. Az első alkalommal, mikor becsöppentem egy ösztintézeti értekezletre, Szabolcsi rám emelte a tekintetét, s azt közölte: „Nem tudom, hogy kerül ide a Püspöki Kar képviselője.” Nekem és a Püspöki Karnak semmi közünk nem volt egymáshoz, de halálosan megrendültem, mert azt gondoltam, itt nem lesz hosszú életem. Elmondtam Királynak, s letorkollhatta Szabolcsit, mert behívatott, s azt mondta, nem rám gondolt, hanem Kiliánra. Ez a dolog aztán elült. Szabolcsinak az volt a legfőbb célja, hogy Sőtért kilője. Nem sikerült. Amikor Sőtér nyugdíjba ment, Klaniczay került a helyére, hála a Jóistennek! Csak a legjobbkat mondhatom a főnökömről, Bodnár Györgyről, aki tüneményes ember volt, Gyurikának hívtuk. Nagyon szigorúnak tette magát, de voltaképpen vajszívű volt. Rettentően fájlaltam, amikor meghalt, s búcsúztatót kellett mondanom róla. Béládi Miklós is nagyon kiváló ember volt. Neki az volt a baja, hogy kicsit többet ivott a kelleténél, s ez volt a kézikönyvön kívül a végzete.

Az 1945 utáni magyar irodalomról szóló kézikönyv írása szörnyű volt. Akkor megtanultam, hogy élő irodalomról nem lehet írni, mert a következő pillanatban loholnak be, s ordítva követelik, hogy ők is benne legyenek. Ezért aztán az egész egy rétestésztaivá nőtt. Emlékszem, azt mondták, hogy írjak Hegedűs Gézáról. Írt vagy száz könyvet. Kialakítottam egy ravasz módszert, elolvastam a fülszövegeket, s abból próbáltam következtetni a mű értékeire. A másik ilyen szép feladat Határ Győző volt. Arra gondoltam, hogy a róla szóló fejezetet a *Golgbelóghíra*ra hegyezem ki. Minden író hiú, de Határ Győző halálosan hiú volt. Mint ahogy Hegedűs Géza is, aki bejött, és vizsgáztatott, hogy olvastam-e a verstanát? Azt véletlenül olvastam. „Jól van, úgy látom ismered az életművemet.” Dehogyan ismeretem, csak fülszövegeket olvastam. S számtalan író volt, aki Aczélig futott el, hogy neki benne kell lennie a kézikönyvben. Aczél végül bekérte az egész anyagot, s nem adta vissza. Ezért késtünk éveket, mert csomó mindent újra kellett írni, mivel nem volt másolat. A végén, amikor már megvoltunk, kiderült, hogy a bibliográfia mellett elhaladt az idő. Akkor azt kellett kiegészíteni. Amikor az első változatot írtuk, Király magához hívatott, s éktelenül letolt mint egyik lektor, hogy miért nem emelem ki Kónya Lajost, Kuczka Pétert, Tamásit, mert ők nagyon fontos részei az irodalomnak. Kénytelenek voltunk kiemelni őket, de hogyan? Úgy, hogy idéztünk tőlük. Telt-múlt az idő, s Király ismét elhivatott. Akkor azért tolt le, hogy miért emeljük ki ezeket. Így elég nehéz volt irodalomtörténetet írni. Végül egyik lektor sem volt megelégedve. Az volt az egyik kifogásuk, hogy sokat idézzük Rónay Györgyöt. Erre azt a megoldást találtuk ki, hogy benne hagytuk, de a neve helyett azt írtuk, hogy „mint ahogy egyik méltatója írja”, vagy „ahogy egyik kritikusa” stb. Viszont ha megnézzük, ebben a kézikönyvben egyszer sem szerepel az, hogy ellenforradalom. Jóllehet Pándi és Király is igen keményen követelték. Ez volt az én fő munkám ott. Viszont annyi haszna volt, hogy egy csomó könyvet írhattam abból, amit a kézikönyvhöz olvastam, s nagyon kiváló emberekkel dolgozhattam együtt.

Viszont mégis váltott, s átment az egyetemre. Miért adta fel a kutatói állást a tanáriért?

Mindig tanár akartam lenni. Az egyetemre való átkerülésemnek az volt a története, hogy Király üzent, szeretne tanárt kérni. Bodnár azt javasolta: menjen Pomogáts. Pomogáts elment egyszer, de amikor visszajött, akkor azt mondta, az egyetemisták hülyék, ő nem fogja tanítani őket. Viszont muszáj volt valakit küldeni. Bodnár kérdezte, ki menne, s én szívesen vállalkoztam. Boldog vagyok, hogy ott lehettem, mindig erre vágytam. Az első évfolyamomba egészen kitűnő diákok jártak. Például a kiváló filozófus Boros Gábor, vagy Ruttkay Helga, Laki János, Geréby György és mások. Öröm volt tanítani, s minden évfolyamban volt olyan, akit megjegyeztem. Kiss Szemán Róbert például. A mai hallgatók kevesebbet tudnak, ez kétségtelen, de nem hiszem, hogy ez az egyetem bűne, hanem inkább a középiskolának lehet a hibája. Ha megkérdezem a hallgatóimat, hogy mit tanultak Radnóti Miklósról, s azt válaszolják, hogy odáig nem jutottak el, akkor ott valami hiba lehet. Vagy ki olvasta az *Iskola a határon*t, s erre kettő tartja fel a kezét. Ha sikerélményt akarok, akkor megkérdezem, hogy ki olvasta a *Kis herceget*. Azt mindenki olvasta. De ha megkérdezem, hogy ki fordította, azt már nem tudják. Mondom nekik, hogy el kellene olvasni az *Éjszakai repülést* vagy *Az ember földjét*. Elolvassák, és beszélgetünk róla. Így lehet nekik becsepegtetni az irodalmat. Ezt megcsinálhatom, mert tizenketten vannak, de az egyetem ez nem megy. Ha egy személytelen teremben az ember elkezd előadni, akkor ez nem működik. 2007 óta ingyen tanítok az egyetemen, szeretem, ha eljönnek a hallgatóim, s úgy érzem, kicsit én is fiatalodom, ha itt vannak.

Egyetemi tanárként hogyan tudja összeegyeztetni a tanítást a kutatói munkával?

Úgy tudom összeegyeztetni, hogy korábban egy alkalommal jártam be az egyetemre, akkor tartottam az előadásokat és a szemináriumokat. Egyébként pedig kutatok, olvasok és írok. Ebből az olvasás izgalmas, az írás már kevésbé, mivel én mindent kézzel írok, s Róna Judit átírja, ami egy hőstett a részéről, mert ahogy az ember öregszik egyre rondábban ír, de ő el tudja még olvasni. Ezért mérhetetlenül hálás vagyok neki, pedig az ő munkája egyébként is minden tiszteletet megérdemel. A Babits-kronológiája hatalmas munka, nem akárki képes erre. Legalább annyira fontos, mint a Babits-levelezés. Két különböző dolog, de mindkettő nagyon jó.

Az utóbbi években több szintézisigénnyel készült irodalomtörténeti összefoglaló is született, s az Irodalomtudományi Intézetben is folyamatban van egy újabb irodalomtörténeti kézikönyv elkészítése. Hogyan látja ma egy nagy összefoglaló irodalomtörténeti szintézis megírásának a lehetőségét?

Nagyon örülök annak, hogy az intézetben készül egy új irodalomtörténeti kézikönyv. 2007-ben jelent meg a Szegedy-Maszákék irodalomtörténete, amiben a kihagyottak csapata legalább akkora, mint akik szerepelnek benne. Megírni egy irodalomtörténetet Juhász Gyula és Tóth Árpád nélkül, nekem nincs ínyemre. Kihagyták Jékelyt, Mándy Ivánt... Ez egy csonka irodalomtörténet így, s ezt sokan szóvá is

tették. Másrészt nem szabad úgy írni, hogy az ember elfogult. Például, ha valaki népi író, akkor kirántjuk a csatabárdot, s fejbe csapjuk. Azért Németh László vagy Nagy László sem volt olyan rossz. Őket is becsülni kell, mindegyikük érték. Minden értéket a helyére kell tenni, s meg kell becsülni. Ebben az irodalomtörténetben Pilinszkyról például rettenetesen rossz szöveg van. Állítólag ezen úgy próbáltak segíteni, hogy Erdődy Edit írta az Újholdról szóló fejezetet, s abban jót és jól írt. De ha Pilinszky külön fejezet, akkor róla eleve jól kell írni, hogy az minden szempontból stimmeljen. Sok ilyen volt. Én nem akartam úgy nekiesni, mint ahogy mások nekies-tek, de sok igazság volt abban, amit ezzel a kézikönyvvel szemben felhoztak. A Gintli-féle kézikönyvet, amit a Vasy Géza kikészített a Kortársban, én jobbnak tartom, de abból is hiányzik számtalan fontos író. Nagyon fájlalom, hogy Sík Sándor vagy Rónay György nem szerepel egyikben sem. A Szegedy-Maszák-féle kézikönyvben kis túlzással Rónay György azért szerepel, mert Kafkát fordított. Eszerint ez volt az összes irodalmi erénye. Nem szeretem a túlzottan elméleties nyelvet sem, az inkább eltaszít az irodalomtól, mint közel hoz. Beszéljünk modern értekezői nyelvet, de ne úgy, hogy háromszor kelljen nekirugaszkodni egy mondatnak ahhoz, hogy megért-sük. Szegedy-Maszák Mihály például remekül alkalmazza ezt a nyelvet, s nem zavar.

Számtalan monográfia, kismonográfia, tanulmánykötet szerzője, de fiatalok óta jelennek meg szépprózái és naplói. A Vigília hónapról hónapra közli recenziót, a Népszavában estenként politikai tárgyú publicisztikáit olvashatjuk. Hová esnek igen sokrétű életművének főhangsúlyai? Mi foglalkoztatja manapság?

Úgy érzem, hogy fontos a Márai-könyvem, mert én írtam róla először összefog-lalólag. Fontosnak érzem a Kosztolányi-könyvecskémet, ez szintén az első volt Kosztolányiról. Persze Kiss Ferencé sokkal átfogóbb és nagyszabásúbb; ráadásul az enyémet Rába nézte át kéziratban. Amit ő egyszer megnézett, azt javíthattam bőse-gesen. Olyan megjegyzéseket tett, amire álmomban nem gondoltam volna. Kijavít-tottam, s odaadtam apámnak. Ezzel egy újabb tortúra kezdődött, s ezután lett kész a kézirat. Abban, azt hiszem, sok minden van, ami ma is érvényes. Nekem az volt a célom, hogy arról a nemzedékről hiteles képet adjak, amihez apám is tartozott, s akik közül szinte mindenkit személyesen is ismertem. Vas Istvántól kezdve Jékelyig. Ha elkezdeném mesélni az élményeim Jékelyről, hosszú ideig tartana. Nemzedé-kének egyik legnagyobb költője volt. Amikor Halász Gábor leszúrta őket, Babits tett egy lábjegyzetet hozzá, s azt írta, hogy ebből a felsorolásból kiveszi Weöres Sándort és Jékelyt. Babits ítélete hiteles. Weöres Sándor szenzációs figura volt. Ment a kö-zértbe, spárgán vezette a kutyáját, s odakötötte a közért elé. Bement a boltba, s összeszaladt az összes kiszolgáló, mert Károlyi Amy sorrendbe írta fel neki, hogy mit kell venni. Tették be az eladók az árut a Sándor bácsinak. A végén megkérdezte: „Amyka nem írt már mást?” „Nem.” Egyszer rábízta a macskáját a helyi költői haj-lamú hentesre, amíg ők elutaztak. A macska viszont valahová elkódorgott. Összeült a válságstáb: Bata Imre, Kovács Sándor Iván, a hentes és mások. Kitalálták, hogy kellene egy ugyanolyan macskát szerezni valahonnan. Szereztek is. Hazajöttek Weö-

res Sándorék, s nem sokkal utána találkoztam vele. „Te, milyen érdekes, hogy két hét alatt ezek az állatok hogy elidegenednek az embertől. Hiába szólítom a nevén, oda se bojszít.” – mondja nekem Weöres Sándor. Egyszer kérdeztem tőle, hogyan dolgozik. Azt mondta, hogy mindig éjjel. Talán ezért is olyan érdekes a költészete, mert valahol benne van az éjszaka. Jékely: állunk a buszmegállóban, egyszer csak megmerevedik, néz. „Látod?” – kérdezi. Egy csinos nő állt mögöttem. Jékely elrohant a közeli virágüzletbe, s visszatért egy szál fehér rózsával. Odalejtett a hölgyhöz, átnyújtotta a rózsát, ahogy egy lovagtól illik. Beszélgetni kezdtek, s a buszra már együtt szálltak fel. Érdekes személyiség volt Jékely, valahogy benne volt az erdélyiség.

Leveszem a könyvespolcra, s megmutatom a gyerekeknek, hogy Szentkuthy Miklós egy kettős oltárral dedikálta a könyvét. Az egyik részébe odaírta a nevemet, a másikba a feleségemét, aki Szentkuthy két feleségének (kettő volt neki egy éjszakai és egy nappali, hogy tudjon dolgozni, amikor akar) az orvosa volt. A nejemnek honoráriumot adott, hazahozta, kibontotta, s volt benne egy fél Nutella, a másik felét már megették. Gratuláltam a feleségemnek, hisz ez nem akármilyen honorárium. Szentkuthynak megjelent a dedikációiról egy könyv, hatalmas, barokkos dedikációkat írt, s örömmel láttam, hogy miénk is szerepel benne, nem is egy. Amit itt látnak a polcokon könyveket a harmadik nemzedéktől, azok majdnem mind dedikált példányok. Ez ölel körül, a családon kívül.

Rájöttem arra is, hogy a második nemzedéket is kezdik elfelejteni, pedig ott is vannak nagyon értékes emberek. Márai most divatcikk. Apám gondozta a könyveit a Révai Kiadónál, s az ott megjelent köteteiben, melyek szintén itt vannak a polcon, bele van írva, hogy „Rónay Györgynek szeretettel”. A múzeum meg akarta venni tőlem, de ezeket nem adtam, maradjanak meg emlékül. Apám egyszer mondta nekem, még gyerek voltam, hogy „Lemegyünk ide a Margit utcába”. Volt ott egy söröző vagy borozó. „Találkozunk egy bácsival, viselkedj rendesen!” Nekem ilyeneket apám sohasem mondott. Lementünk, majd megérkezett egy igen magas, számomra igen ellenszenves úr, s csevegni kezdtek. Velem egyáltalán nem foglalkozott. Egyszer csak azt mondja apámnak: „Gyurka, én most elmegyek.” Gondoltam magamban: „Édes Jézus, köszönöm neked, hogy elmegy.” Elment, s amikor olvastam később Márai naplóját, rájöttem, hogy mi volt ez az elmenés: az országból megy el. Amikor ezt olvastam, rádöbentem, hogy nekem erről az emberről írnom kell.

Ott van Kodolányi. Ki foglalkozik ma Kodolányival? Elhatároztam, hogy most róla fogok írni. Végig kellene olvasni a műveit, ami egy rázós feladat, ráadásul vannak rettentő dilettáns könyvei is. Ki beszél ma Illés Endréről? Senki. Holott a *Kréta-rajzok* kiváló könyv, a magyar esszé egyik legnagyobb teljesítménye. Szerb Antalról írnak, mert ő népszerű, de Halász Gáborról senki. Hevesi Andrásról? Senki. Illyés Gyuláról írnak pro és kontra, mert van, aki szereti, s van, aki utálja. Szerintem nagyon okos ember volt, s rettentő ravasz, s ez tiszteletre méltó tulajdonság. Ki ír Berda Józsefről? Arra emlékszem vissza, hogy jön egy koszos alak az Új Emberhez pecsétes rövidnadrágban, s bűzlött a fokhagymától. Azt mondta: „Rónay Györgyöt keresem.” „Nincs itt” – mondtam. Azonnal letagadtam. „Jaj, de kár! Mondja meg neki, hogy Berda József kereste.” „Megnézem, hátha itt van.” S ott volt. Ki emlék-

szik már Berdára, pedig a legkeményebb, leggerincesebb emberek egyike volt. Ezeket szeretném még megírni. Őket meg kell őrizni, hogy benne maradjanak az irodalom emlékezetében.

A katolikus irodalomra kérdezett rá. Írtam könyvet Sík Sándorról, Mécs Lászlóról, az utánam jövők majd kiegészítik ezeket. Nekem kevés anyagom volt, egyiket-másikat rossz körülmények között írtam. Amikor írtam a monográfiát, még nem ismertem Mécs László kiadatlan műveit, de megkértem egy tanítványomat, hogy nézzen utána, és írja meg. Utánanézett, de nem írja meg, nem tehetek róla. A második nemzedékből Tűz Tamásról mindenképpen írni kellene, kiváló költő volt, s még Pándi is becsülte, ami nagyon nagy dolog volt. Csanád Béla szintén megérdemelné, hogy részletesen foglalkozzanak vele. Pusztta Sándorral kapcsolatban vannak kétségeim, hogy olyan jó költő volt-e, mint Móricz mondta. Vannak még itt súlyos adóságek, amiket én már nem tudok törleszteni.